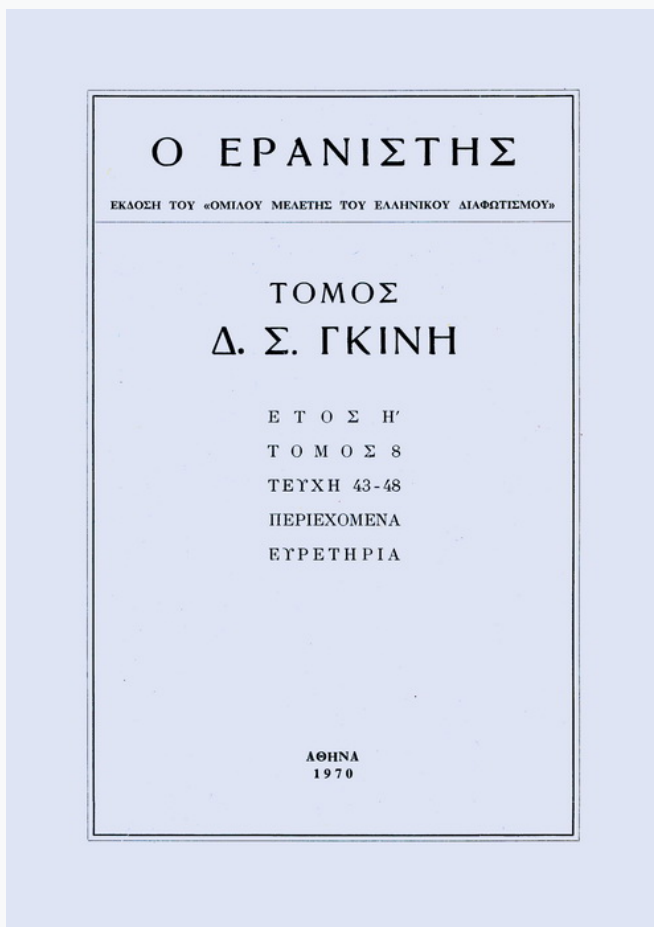

The Gleaner

Vol 8 (1970)

In Honour of D. S. Ginis

«Ρήγας Θεσσαλός». Αθησαύριστη έκδοση της τραγωδίας του Ιωάννη Ζαμπελίου

Κ. Θ. Δημαράς

doi: [10.12681/er.9916](https://doi.org/10.12681/er.9916)

Copyright © 2016, Δημαράς Θ. Κ.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δημαράς Κ. Θ. (2016). «Ρήγας Θεσσαλός». Αθησαύριστη έκδοση της τραγωδίας του Ιωάννη Ζαμπελίου. *The Gleaner*, 8, 1–9. <https://doi.org/10.12681/er.9916>

« ΡΗΓΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΣ »

Ἀθησαύριστη ἔκδοση τῆς τραγωδίας τοῦ Ἰωάννη Ζαμπελίου

Ἡ ὑπόθεση τῶν πρώτων πανηγυρισμῶν τῆς 25 Μαρτίου ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς, δὲν εἶναι ἄγνωστη: πολλὰ σχετικὰ ἔχει συγκεντρώσει ἀπὸ τὸν Τύπο καὶ τὴν βιβλιογραφία ὁ Στ. Σκοπετέας, στὰ ὁποῖα μποροῦμε νὰ ἐπισυνάψουμε, πιδὸ κοντὰ στὸ θέμα μας, κάποιες πληροφορίες τοῦ Ν. Λάσκαρη¹. Θεσμοθετημένη μὲ Διάταγμα τῆς 15 Μαρτίου 1838, ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ πανηγυρίσθηκε τὸ ἴδιο ἔτος μὲ τὴν πρέπουσα λαμπρότητα· σώζεται τὸ Πρόγραμμα τῆς τελετῆς γιὰ τὸ 1838 καὶ γιὰ τὸ 1843. Ἐνδιάμεσα δὲν γνωρίζω νὰ ἔχουν ἀποθησαυρισθεῖ ὡς σήμερα πάντως γιὰ τὸ 1842 διαθέτουμε κατηγορηματικὴ μαρτυρία ὅτι «πρόγραμμα δὲν ἐξεδόθη»².

Ἐδῶ ἀνακοινῶν τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς βιβλίου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔκδοση ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐθνικῆς ἑπετείου στὰ 1842. Πρόκειται γιὰ ἐπανέκδοση τῆς τραγωδίας τοῦ Ἰωάννη Ζαμπελίου «Ρήγας Θεσσαλός», καμωμένη, ὅπως, συνεχίζοντας, θὰ συμπεράνουμε μὲ βεβαιότητα, τὸ 1843. Ἐσώτιτλο δὲν εἶχε· τὸ μόνον γνωστὸ μου ἀντίτυπο φαίνεται ὅτι κάποτε εἶχε συσταχθεῖ μὲ ἄλλα φυλλάδια, καὶ ἀπὸ τὴν στάχωση ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποῖα ἀφαιρέθηκε τὸ ἐξώφυλλο, ἔχουν μείνει, προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κουβερτούρισμα, σκοῦρα γαλάζια ἰχναρία στὴν ρίζα τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδας τοῦ ἐντύπου³.

Ἔτσι τὸ βιβλίον ἀρχίζει στὴν σελίδα [1], μὲ τὶς λέξεις «ΠΡΑΞΙΣ

1. Σταῦρος Χ. Σκοπετέας, *Ἡ ἑναρξὶς τοῦ ὑπερ ἐλευθερίας ἱεροῦ ἀγῶνος*. Στὸ συλλογικὸ δημοσίευμα *Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21*, 1948, σελ. 49 - 69 (καὶ 81 - 94). Νικ. Ἰ. Λάσκαρης, *Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου*, Τ. Β', 1939, σελ. 258 κέ.

2. Πληροφορία ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Γκίνης - Μέζα στὰ οἰκεία

χρόνια 1838 καὶ 1843. Τὰ προγράμματα αὐτὰ δὲν ἔχουν τίποτε πού νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ θέματός μας. Γιὰ τὸ 1842, ἡ μαρτυρία βρίσκεται στὸ π. «Ἵμηττία Μέλισσα», ἔτος Β' ἀρ. 26, τῆς 29 Μαρτίου 1842.

3. Τὸ ἀντίτυπον ἀνήκει στὴν Βιβλιοθήκη Κ. Θ. Δημαρᾶ.

ΠΡΩΤΗ. ΣΚΗΝΗ Α'. — **ΣΚΗΝΗ ΧΟΥΣΕΗΜΟΥ.** Βελής Χουσεήμης. Βελ. 'Αφ' οδ τής Ρωμελίας, τήν όφρυν πλήξας». 'Η τραγωδία τελειώνει στην σελίδα 59, όπου οι τελευταίοι έπτά στίχοι (... «Τό αίμά μου σοί έχω;»... — ... «μάρτυς πιστός νά ήσαι.»), και οι λέξεις «**ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ.** Στίχοι 1448» ακολουθούν στην ίδια σελίδα οι σκη- νικές οδηγίες όσες αντιστοιχούν στους στίχους τής σελίδας αυτής. Οι σελίδες 60-62 περιέχουν τό τεμάχιο «Γνώμη του συγγραφέως εις τον Ρήγαν». Δηλαδή έχουμε νά κάνουμε ως έδω με έκδοση ή όποία είναι ά- πό τό κείμενο και πέρα πανομοιότυπη προς τήν πρώτη, του 1833. Πραγματικά λείπουν μόνο τά όσα στην πρώτη προηγούνται άπό τό κεί- μενο: ή άφιέρωση, ή προσφώνηση («Πρός τήν έλληνικήν αναγέννησιν»), ή ύπόθεση, και «Τά του δράματος πρόσωπα» (συνολικά οι 12 πρώτες σελίδες άπό τήν πρώτη έκδοση).

'Εκεί όμως όπου ή πρώτη έκδοση τελειώνει με τήν «Γνώμη του συγγραφέως» βρίσκουμε, στην έκδοση τήν όποία ανακοινώνω έδω, άξία λόγου συνέχεια: Οι σελίδες 63-74 έχουν τέσσερα ποιήματα «'Εκ του Ρήγα Βελεστινλή» «άσμα Α'» (inc 'Οθεν εισθε των 'Ελλήνων, σ. 63-66)· «άσμα Β'» (inc 'Ολα τά ξθνη πολεμούν, σ. 67-69)· «άσμα Γ'» (inc 'Ως πότε παλληγάρια νά ζώμεν στά στενά, σ. 69-71), και «άσμα Δ'» (inc 'Ω Πατριώται! για τί προσμένετε; σ. 71-74)⁴. Στις σελί- δες [75]-77, με τήν όποία τελειώνει τό βιβλίο, ύπάρχει τό πεζό κείμε- νο που μεταφέρεται όλο έδω:

'Η Τραγωδία του 'Ρήγα δέν παριστάνεται πλέον εις τό 'Ελληνικόν Θέατρον, διά λόγους, τους όποίους ή Σ. Κυβέρνησις γνωρίζει.

*'Αοι, νά μή γεννάται,
'Οστις εις δούλους χρόνους, δούλος γεννάται!
(Βοσσαρ. Ζαμπ.)*

Πέρυσιν πολλοί νέοι τής Πρωτευούσης άναφερθέντες, έζήτησαν νά τήν παραστήσωσι κατά τήν 25 Μαρτίου, και ό άγαθός μας Διοικητής Κύριος 'Αδάμ Δούκας, και τοι ευαρεστούμενος, δέν έδωνήθη νά ενδώση εις τήν ευγενή αίτησιν των νέων τούτων. 'Ελπίζοντες, ότι θέλομεν εδα-

4. 'Επέδειξα τά τέσσερα αυτά ποιή- ματα στον Λέανδρο Βρανούση, ό ό- ποίος με έπληροφόρησε ότι προέρχονται άπό τό δημοσίευμα του Μανουήλ Βερ- νάρδου "Άσματα και πονημάτια δια- φόρων. (Βλ. σήμερα γι' αυτό τήν σχο-

λιασμένη επανέκδοσή του άπό τον Νέ- στορα Καμαριανό, Βουκουρέστι 1966. 'Επειδή τό έντυπο είναι σπάνιο, ση- μειώνω ότι ένα αντίτυπό του, χωρίς έσώτιτλο, ύπάρχει στην Βιβλιοθήκη Κ. Θ. Δημαρά).

ρεστήσει τοὺς ἀναγνώστας μας, δημοσιεύοντες τὴν ἀναφορὰν τῶν Ἑλληνοπαίδων τούτων, τὸ κάμνομεν εὐχαρίστως, διὰ τὰ μένη εἰς αἰώνιον ἐνθύμησιν ὁ ζῆλος των.

ΚΥΡΙΕ ΔΙΟΙΚΗΤΑ !

Μὲ ψυχὴν μεγαλυνθεῖσαν εἰς τῶν προγόνων μας τὰς ἀθανάτους ιδέας, καὶ περιπνεόμενοι ἀπὸ ἐλευθερίας αἶθρα, ἥτις ἐκ τοῦ Υ. Θρόνου τοῦ Ὄθωνος διαχέεται εἰς πάντας ἡμᾶς, σεμνυνόμεθα μὲν, διότι προπολεῖ τὰς καρδίας μας ἱερὸν καὶ τηλέκλυτον αἶμα, ὀργῶμεν δὲ πρὸς μεγάλην, διότι Σεῖς οἱ πατέρες μας, χθὲς ἀκόμη, χθὲς εἰς τῶν μαχῶν τὰς ἡμέρας, ὄλγοι πρὸς μυριάδας ἀντιταξάμενοι, ἐταπεινώσατε μὲ ἓνα κτύπον τὸ ἀλαζὸν ὑπέροφρον τοῦ Σουλτανικοῦ ὕψους, καὶ ἐπανήγαγεν ἡ ἰσχὺς σας τὴν Ἐλευθερίαν καὶ Δόξαν εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. Τοιαῦται περικλεεῖς ἀγαπήσεις τίνος Ἑλληνογενὲς δὲν προπολοῦσι τὰς φλέβας, Κ. Διοικητά, ἢ τίμος ἡ καρδία δὲν συναισθάνεται μέγαν κλόνον, ὅταν, μειδιῶσα ἢ πρώτη ἀκτίς τῆς κέ. Μαρτίου ἀσπάζηται τὸν γαλανὸν μας αἰθέρα, καὶ μᾶς ὑπενθυμίξη, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, ἐβρόντησεν ἄλλοτε ὁ πρῶτος κεραυνὸς εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν τυράννων ; Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔπρεπε νὰ καθιερωθῆ βεβαίως Κύριε Διοικητά, καὶ πᾶσαν κέ. Μαρτίου ἀσκεπῆς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἀναπέμψῃ εὐλογίας εἰς τὸν Θεὸν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες μὲ παιᾶνας, καὶ ἄσματα καὶ πυροβόλων κρότους νὰ ἀναβαίνωσιν εἰς τὰ ὕψη. Ἄλλ' εἰς ἡμέρας πένθους καὶ ἀναρχίας, καθ' ἃς τῆς Πατρίδος τὸ μέλλον ἐκυμαίνετο πᾶσαν στιγμὴν, δὲν ἠδύνατο ὁ πολυπαθὴς Ἑλληὴν νὰ πανηγυρίσῃ τὰς ἡμέρας τῆς δόξης του, ἐν ᾧ ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ του ἐκινδύνευε καθ' ἑκάστην. Σήμερον ὁμοῦ, ὅτε ἡ εὐτυχὴς τοῦ Ὄθωνος ἀφιξὶς διεσκέδασε τὰ περὶ ἡμᾶς νέφη, καὶ γαλήνη διεδέχθη τὰς πρώτας καταγίδας, τί ἄλλο πλέον εἶναι, Σ. Διοικητά, εἰ μὴ αἰσχος εἰς τὴν Πατρίδα, αἰσχος καὶ εἰς ἡμᾶς, αἰσχος καὶ εἰς ΟΛΟΥΣ καὶ εἰς αὐτὴν (τί νὰ κρῖνωμεν) τὴν Σεβαστὴν μας Κυβέρνησιν ἢ τοιαύτη ἀμέλεια ;

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀπεφασίσσαμεν, Κύριε Διοικητά, πολλοὶ τῆς Πρωτευούσης νέοι νὰ ἀναπληρώσωμεν, τὸ καθ' ἡμᾶς, τὴν ἔλλειψιν ταύτην, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀνεδέχθησάν τινες ἐξ ἡμῶν νὰ διδάξωσιν ἐπὶ Σκηνῆς τὸν εὐγενῆ θάνατον τοῦ Ἀθανάτου Ῥήγα, δαιμονίως τραγωδηθέντα ἀπὸ τὴν ὑπιετῆ Μούσαν τοῦ Ζαμπελίου, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς εἰσπραχθησόμενα χρήματα νὰ μεταχειρισθῶμεν πρὸς ἀνέγερσιν λαμπροῦ κενοταφείου τοῦ μεγαλομάρτυρος τούτου Ῥήγα, ὅστις πρῶτος συνέλαβε τὴν ὑψηλὴν ιδέαν τῆς παλιγγενεσίας Ἑθνος πρὸ αἰώνων θανάτῳ, καὶ πρῶτος ἔπεσε θῦμα ὑπὲρ αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις ἐξ ἡμῶν θέλουσιν δύο (1) ἐκφωνήσῃ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τὰς ὑπ' αὐτῶν γεγραμμένας ποιήσεις, εἰς τὰς ὁποίας διαγράφεται ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν.

(1) Ὁ Κύριος Θ. Ὁρφανίδης μετὰ τοῦ Κ. Γ. Παράσχου, ὅς τις συνέταξε καὶ τὴν παρούσαν.

ΚΥΡΙΕ ΔΙΟΙΚΗΤΑ ! Ἐχθροὶ τῆς κολακείας ἀδιάλλακτοι, Σὲ γράφομεν ἐλευθέρως. Ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ γενναῖος, ὅς τις καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ τὴν ἔδραν νὰ μὴ λησμονῆ, ὅτι οὐ μόνον ὡς ἄρχων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχόμενος πρέπει νὰ θεωρῆ τὴν Πατρίδα, ψυχὴ μεγάλη καὶ ἀνδρική, ἐν συντομίᾳ Πολίτης — Διοικητῆς μᾶς ἦτον ἀναγκαῖος πρὸς τοῦτο, καὶ πολίτην — Διοικητὴν μᾶς ἐπεμψεν ἡ Βασιλικὴ χάρις Σέ, ἀκραιφνέστατε Ἕλλην, καὶ ἀπὸ Σὲ ἡ πατρίς, οἱ Ἕλληνες, τὰ αἵματα τῶν Ἡρώων αἰτοῦσι τοῦ σκοποῦ μας τὴν ἐπικύρωσιν ! Μὴ πρὸς Θεοῦ, Κύριε Διοικητά, μὴ καταλείπης εἰς ἄλλον διάδοχόν Σου τὴν δόξαν ταύτην ! Σὲ παρακαλοῦμεν ὑ π ἐ ρ τῆς δ ό ξ ης Σ ο υ Ἕλληνοπαίδες τῶσοι, οἷτινες διὰ πᾶν ἄλλο δὲν ἀνέχονται νὰ παρακαλέσουν ποτὲ κανένα. Ὡ πόσον ἤθελον αἱ ψυχὰι μας ἐκβαχενθῆ, ἐὰν εἰς ὥραϊον τύμβον τοῦ Ῥήγα τεθῶσι τὰ ὠραῖα γράμματα ταῦτα : **ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ ΟΘΩΝΟΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΟΥΝΤΟΣ Α. ΔΟΥΚΑ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΗΡΩΩΝ ΤΩ ΡΗΓΑ.** — Ὁμνύομεν δὲ εἰς αὐτὸν τὸν Ἕλλητισμόν μας, Κύριε Διοικητά, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν εὐγενῆ μας σκοπόν, ὅτι οὐ μόνον δὲν θέλομεν προσκρούσει κατὰ τι, ἀλλὰ καὶ θέλομεν τιμῆσει ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν, τὴν Σ. μας Κυβέρνησιν.

Ἐποφαινόμεθα.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 8 Μαρτίου 1842.

(Ἐπονται πολλοὶ ὑπογεγραμμένοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Κύριος Ζήσης Σωτηρίου, ὅστις ἀπεφάσισεν ἔκτοτε νὰ ἐορτάζῃ, ὡς ἡμέραν τῶν γενεθλίων τοῦ πᾶσαν 25 Μαρτίου, καὶ δι' ἰδίων του ἐξόδων νὰ ἐκτελεῖται θεία ἱερουργία πρὸς μνημόσνον τοῦ Ἀειμνήστου Πρωτομάστρου τῆς Ἐλευθερίας, τοῦ Ῥήγα).

Ἡ πρώτη πληροφορία τὴν ὁποία μᾶς παρέχει τὸ κείμενο αὐτό, ἀναφέρεται στὴν χρονία τοῦ βιβλίου: «πέρυσιν», γράφεται, καὶ στὴν συνέχεια ἔχουμε τὴν δημοσίευσιν μιᾶς ἀναφορᾶς χρονολογημένης ἀπὸ 8 Μαρτίου 1842. Συνεπῶς τὸ βιβλίον ἐβγήκε στὰ 1843· θὰ ἤθελα νὰ παράσχω μίαν ἀκριβέστερον μνηολόγησιν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μετὰ τὰ στοιχεῖα ὅσα κατέχω τώρα. Φυσικὰ, ὑπάρχουν πιθανότητες, χωρὶς ἀπόλυτη βεβαιότητα, ἢ ἔκδοσιν νὰ ἔγινε σὲ συσχέτισιν μετὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ· πάντως ὁ χρόνος περιορίζεται στοὺς ὀκτώ πρώτους μῆνες τοῦ ἔτους τοῦ Συντάγματος.

Μιὰ δευτέρα πληροφορία ἐπιβεβαιώνει ὅσα μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποπτεύσει ἀπὸ τὴν παρουσίασιν τῆς τραγωδίας: γίνεταί χωρὶς τὴν δηλωμένην συμμετοχὴν τοῦ Ζαμπελίου. Στὸ ἴδιον συμπέρασμα θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε καὶ ἄλλη σειρά σκέψεων: ἢ ἔκδοσιν εἶπαμε ὅτι εἶναι πανομοιότυπα τὸ κείμενον τοῦ 1833· ὥστόσο ἢ ἔκδοσιν τοῦ 1860, ἐτοιμασμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν τραγικόν, σημειώνει γιὰ τὸ ἔργον αὐτό: «ἔγγραφη τῆ ἰδ' Αὐγ.

αωλβ'. 'Ανεθεωρήθη τῇ γ' 'Ιουνίου αωμ'»⁵. Ἡ ἀναθεωρημένη μορφή παρουσιάζει πολλές διαφορές ἀπὸ τὴν πρώτη, ἀκόμη καὶ στὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων· συνεπῶς ἡ ἐκδοσὴ τοῦ 1843, πού δὲν ἔλαβε ὑπόψη τὴν ἀναθεώρηση τοῦ 1840, ἔγινε χωρὶς τὴν φροντίδα τοῦ Ζαμπελίου.

Μένουν νὰ ἐξακριβωθοῦν οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι ἐπροκάλεσαν τὴν ὑπόμνηση τοῦ ἔργου· θὰ τοὺς θροῦμε ἀναδιφώντας σὲ δύο κατευθύνσεις: στὰ ἱστορικὰ τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς ἐκεῖνα τὰ χρόνια, καὶ στὶς τύχες τῆς τραγωδίας τοῦ Ζαμπελίου σ' ἐκεῖνα τὰ ἴδια χρόνια.

Ὁ Ρήγας εἶχε ἐνταχθεῖ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1836 σὲ μία σειρά παραστάσεων, οἱ ὁποῖες δὲν εἶχαν ἰδιαζόντως ἐθνικὸ χαρακτήρα⁶. θὰ δοῦμε νὰ ξαναπαίξεται, γιὰ μιὰ φορὰ μόνο, τὸ 1840. Στὸ μεταξὺ ἄς σημειώσουμε ὅτι ἡ καθιέρωση τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς ἀποτελοῦσε, χωρὶς ἀμφιβολία, μιὰ χειρονομία πρὸς τὸν θρησκευόμενον ἑλληνισμό, ὁ ὁποῖος, ἀνάμεσα στὰ 1833, ὅταν τὸ ἑλληνικὸ Κράτος ἐκήρυξε τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτονομία, καὶ στὰ 1850, ὅταν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο παρεχώρησε τὸ αὐτοκέφαλο στὴν ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία, ἐξοῦσε μέσα σὲ κάποιαν ἀνησυχία.

Ἡ θεσμοθέτηση ὅμως αὐτῆ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ὡς ἐθνικῆς ἐορτῆς, παρουσιάζει καὶ ἄλλα χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπισημάνουμε ἀπλῶς, προκειμένου νὰ ἐπιμείνουμε σὲ ἓνα μόνο, ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει τὴν ἔρευνά μας ἐδῶ. Ἔτσι, εἶναι καὶ μιὰ ὑπόμνηση πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὸν ρόλο τὸν ὁποῖο ἔπαιξε στὴν Ἐπανάσταση ὁ ἑλλαδικὸς κλήρος. Ἀκόμη, εἶναι πρὸς τὰ μέσα, μιὰ ἀναγνώριση τῶν κοινῶν ἀγώνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους ἐναντίον τοῦ ἀπίστου κατακτητῆ. Τέλος, ἀνάμεσα σὲ δύο βασιλικὲς ἐορτές, τὰ ἀποβατήρια καὶ τὰ γενέθλια, εἶναι ἡ μόνη ἐορτὴ πού ἀναφέρεται ἄμεσα καὶ εἰδικὰ στὴν ἑλληνικὴ ἐθνεγεργσία: ἡ μόνη καθαρὰ καὶ ἀποκλειστικὰ ἐθνικὴ ἐορτὴ, ἐορτὴ, δηλαδὴ, τοῦ ἔθνους, «ἡ μόνη ἣτις ἡμπορεῖ νὰ συγκινήσῃ παντὸς εὐαίσθητου Ἑλληγος τὴν καρδίαν»⁷.

Ἡ ἐθνικὴ λοιπὸν ἐορτὴ τῆς 25 Μαρτίου, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους λόγους οἱ ὁποῖοι θὰ τὴν ἐκατάσταιναν ἀγαπητὴ στὸν ἑλληνικὸ λαό, εἶχε

5. *Τραγωδίαι Ἰωάννου Ζαμπελίου Λευκαδίου*, Ζάκυνθος 1860, Α', σελ. 220.

6. Ν. Λάσκαρης, *Ἱστορία*, ἔ. ἀ., σελ. 185.

7. Ἐφ. Ἀθηνᾶ, 26 Μαρτ. 1841. Ἄς σημειωθεῖ, γιὰ τὴν προοπτικὴ, ὅτι πολὺ

ἀργότερα, στὰ 1859, ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος στὴν ἐφ. Ὁ Ἑλλην, ἐπίμονα ἐξισώνει τὰ ἀποβατήρια τῆς 25 Ἰανουαρίου μὲ τὴν ἐθνικὴ ἐορτὴ τῆς 25 Μαρτίου.

και έναν λόγο πρόσθετο για να σημαδεύει την ψυχή όσων είχαν αντίθετοι στους Βαβαρούς, η και δέν αγαπούσαν τον Όθωνα, η όπωσδήποτε έπεδίωκαν κάποια πολιτειακή μεταβολή. Από εκεί και πέρα, δύσκολο είναι να βεβαιώσουμε αν τó έπίσημο όθωνικό Κράτος έδυσπιστούσε προς την έπέτειο και προς όσους ήθελαν να την έξάρουν, η αν άκόμη διέκρινε μιá ροπή άνατρεπτική σε όσους έδιναν ξεχωριστή αίγλη στον πανηγυρισμό τής 25 Μαρτίου, αν ήθελε να ελαττώσει την σημασία του μέσα στον έτήσιον έορταστικό κύκλο, η, αν, τέλος, οί αντιπολιτευόμενοι την κατάσταση, έβλεπαν, με την φαντασία τους άπλώς, μιá τέτοια στάση μέσα στις κυβερνητικές ενέργειες η άδράνειες.

Πάντως από πολύ ένωρίς διαπιστώνουμε την τάση τής αντιοθωνικής μερίδας, την όποια άποτελοΰσαν κατά πλειονότητα νέοι, να ιδιοποιηθεί τον πανηγυρισμό. Η άφορμή την όποια προβάλλουν είναι άκριβώς η άδιαφορία η η δυσμένεια των Βαβαρών για την έορτή αυτήν' έτσι γράφει τον Άπρίλιο του 1841 ό Θεόδωρος Όρφανίδης: ... «φθάνει η 25 Μαρτίου, η ήμέρα καθ' ην εκδικητικός κεραυνός έπέσκηφεν μετά πατάγων κατά τής κεφαλής των τυράννων μας»... «και τί γίνεται; τίποτε: μήτε έσπερινή μουσική, μήτε έωθινά άσματα, μήτε πυροβόλων έκπυρσοκροτήσεις»... κλπ.⁸ Αύτά, ώστόσο, μάς φέρνουν στο ιστορικό των άνεπισήμων έορτασμών τής έθνικής έπετείου' όδηγός μας και πάλι θα είναι ιδίως ό Θ. Όρφανίδης, του όποίου ό ρόλος σε όλην αυτήν την ύπόθεση έστάθηκε πολύ σημαντικός: γεννημένος στα 1817, είναι στα είκοσιένα του χρόνια όταν θεσμοθετείται ό έθνικός πανηγυρισμός του Εύαγγελισμού. Ζηλεύει την δόξα του Άλεξάνδρου Σούτσου και θέλει να συμμεριστεί την τύχη του' δέκα έννέα έτών είχαν όταν του άφιέρωσε τον Μένιππο. Σ' εκείνην την πρώτη του Συλλογή γράφει τον στίχο:

τόν Άλέξανδρον τόν Σούτσον στην στιγμήν θα μιμηθώ⁹.

Άργότερα θα τον τιμήσει και πάλιν, έξόριστον (1841):

Ώ ποιητά πλανώμενε του Περιπλανωμένου,

Φθονώ, την τύχην σου φθονώ, κι αν συνεχώς δακρύζης¹⁰.

Οί νέοι, άλλωστε, σ' εκείνα τά χρόνια, και οί μεσόκοποι, καθώς θα δούμε, δείχνουν υπερέφανη άμιλλα για να περάσουν λίγο καιρό στις φυ-

8. Ό Τοξότης Σύγγραμμα έμμετρον και πεζόν, φ. Ε' και ΣΤ' σελ. 177 - 178. Τό διπλό αυτό φύλλο έκυκλοφόρησε 15 Άπριλίου 1841 (βλ. άύτ. σ.

191).

9. Ό Μένιππος, Ποιήσεις, 1836, σελ. 1.

10. Ό Τοξότης, έ. ά., σελ. 151

λακές· τὸ 1841 πάντα, στιχουργώντας ἕνα «κλητήριον θέσπισμα» ποῦ ἔλαβε, τὸ πλουτίζει ὁ Ὀρφανίδης μὲ τὸν τρόπο του:

... «Ἰδόντες ὅτι θέλετε χωρὶς νὰ φοβηθῆτε

Εἰς τοῦ ἀπόντος Σούτζου μας τὸν τόπον νὰ ἐμβῆτε»...¹¹.

Ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ καὶ γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 25 Μαρτίου, τοῦ ἀνεξάρτητου ἀπὸ τὸν ἐπίσημο πανηγυρισμό. Πρῶτη φορὰ ἐδοκιμάσθηκε ἕνας ἰδιωτικὸς ἑορτασμὸς στὰ 1839· τοῦτο μποροῦσε νὰ γεννήσει τὴν ὑποψία ὅτι δὲν εἶταν ἡ κρατικὴ ἀδιαφορία ἢ ὁποῖα ἐπροκάλεσε τὴν ἀπόφαση τῶν νέων: ἡ πείρα τῆς μιᾶς χρονιάς θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ δώσει τοὺς καρπούς της τὸν ἄλλο χρόνο. Ὅσοσο ὁ Ζήσης Σωτηρίου παρέχει σαφέστερην εἰκόνα τῆς χρονικῆς ἀλληλουχίας: τὸ 1839 οἱ ὁμόγνωμοὶ του διεπίστωσαν ὅτι δὲν ἔγινε μὲ τὸν προσήκοντα τρόπο τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὸ μνημόσυνο τῶν πεσόντων στὸν Ἰγῶνα: «ἀπεφασίσαμεν ὅθεν», συνεχίζει, «πολλοὶ νέοι καὶ πάσης τάξεως κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε τὴν ἀκόλουθον Κυριακὴν νὰ μνημονεύσωμεν τούτους εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Καπνικαρέας, καὶ τὸ ἐσπέρας νὰ συγκροτήσωμεν συμπόσιον»¹².

Ἀνάλογα ἐόρτασαν καὶ στὰ 1840, ἀν ἀκολουθήσουμε καὶ πάλι τὸν Θ. Ὀρφανίδη. Δηλαδή, «δύο κατὰ σειράν ἔτη», οἱ νέοι «ἐξετέλεσαν τὴν ἀθῶαν των ταύτην ἐπιθυμίαν λαμπρότατα καὶ μὲ παραδειγματικὴν εὐταξίαν, φωτίσαντες μεγάλην οἰκίαν, καὶ κοσμήσαντες αὐτὴν διὰ διαφόρων καταλλήλων καὶ συμβολικῶν εἰκόνων τῆς τότε ἐποχῆς, καὶ μετὰ μουσικῆς ἐν αὐτῇ συμποσιάσαντες»¹³.

Τὸ 1841, τὰ πράγματα ἐχειροτέρευαν: οἱ πανηγυριστὲς θέλησαν νὰ δώσουν μεγαλύτερη ἐξαρση στὴν ἐορτὴ, ἐξασφάλισαν κατάλληλο χῶρο ὅπου παρουσίασαν στοὺς διαβάτες πιὸ σημαντικὴ σειρά εἰκόνων συμβολικῶν, καὶ ἐφωταγώγησαν περισσότερο. Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἰδιόζουσα θέση τὴν ὁποῖα ἔχει ἡ μορφὴ τοῦ Κοραῆ σὲ ὄλην αὐτὴν τὴν ὑπόθεση, εἶναι ὅτι ἡ εἰκόνα του καὶ ἐκεῖ «ἐφωτίζετο καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς πόλεως»¹⁴. Ἀντίθετα, ἡ Διοίκησις ἐχωροῦσε πρὸς μιὰν αὐξοῦσα ἀπροθυμία: ἡ ἡμέρα «δὲν ἤξεύ-

11. Ὁ Τοξότης, ἔ. ἀ., σελ. 136.

12. Τὰ Ἄπαντα τοῦ συνταγματικοῦ Ἑλληνοῦ Ζήση Σωτηρίου 1848, σ. 10.

13. Τὰ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς 25 Μαρτίου. Τὰ κατὰ τὴν δίκην τῶν ἑορτασάν-

των ταύτην καὶ ἔμμετρος ἀπολογία Θεοδώρου Γ. Ὀρφανίδου, 1841, σ. 3-4.

14. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 29 Μαρτ. 1841.

ρομεν δια ποίαν αίτιαν δέν προαηγγέλθη δια πρωϊνών κανονισολισμῶν»¹⁵, ὅπως τουλάχιστον εἶχε γίνει τὰ προηγούμενα χρόνια.

Μὲ αὐτὰ ὅλα καὶ τὴν σχετικὴ ἔξαψη τῶν πνευμάτων, συνέβησαν κάποιες ἀταξίες «ἐξ αίτίας τινῶν ἀρχῶν»¹⁶, καὶ τὰ πράγματα κατέληξαν σὲ δίκη, ἢ ὁποία, ἀπὸ καθυστέρηση σὲ καθυστέρηση, ὀρίσθηκε τελικὰ στὶς 13 Ὀκτωβρίου. Ὁ Ὀρφανίδης, ὁ ὁποῖος εἶταν κατηγορούμενος, ἀπολογήθηκε ἔμμετρα¹⁷: εἶναι πολὺ δύσκολο σήμερα νὰ σταθμίσομε τὴν σημασία τὴν ὁποία εἶχαν τότε τὰ γράμματα, καὶ εἰδικὰ ἢ ποίηση, στὴν ὅλη πορεία τοῦ ἔθνικοῦ συλλογικοῦ σώματος· ἄς σημειωθεῖ ἀπλῶς ὅτι ὁ Ζήσης Σωτηρίου, πού, ἄρρωστος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, δέν εἶχε συμμετάσχει στὸν πανηγυρισμό, καὶ συνεπῶς δέν εἶχε κλητευθεῖ κατηγορούμενος στὴν δίκη, προκειμένου νὰ συμμερισθεῖ τὴν τύχη τῶν ὁμοϊδεατῶν του «κατεμήνυσεν αὐτὸς ἑαυτὸν εἰς τὴν Εἰσαγγελίαν»¹⁸.

Στὸ μεταξύ, ἓνα χρόνο πρίν, δηλαδὴ στὰ 1840, ὁ «Ρήγας» τοῦ Ζαμπελίου εἶχε πάλι ἀναβιβάσθει στὴν ἀθηναϊκὴ σκηνή· ὅμως οἱ παραστάσεις του δέν ἐσυνεχίσθηκαν μετὰ τὴν πρώτη ἡμέρα, γιατί φαίνεται ὅτι ἡ Αὐστριακὴ πρεσβεΐα ἐθεώρησε πῶς τὸ ἔργο ἔθιγε τὴν Αὐτοκρατορία, καὶ διαμαρτυρήθηκε γιὰ τὴν διδασκαλία. "Ἄς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι ἀνά-

15. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 26 Μαρτ. 1841.

16. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 18 Μαρτ. 1842.

17. Βλ. ἐδῶ σημ. 13.

18. Ζήσης Σωτηρίου, *Τὰ Ἀπαντα*, ὅπου ἐδῶ στὴν σημ. 12, σελ. 17. Μέσα στὴν ἴδια γραμμὴ περισώζω καὶ τὴν ἀκόλουθη πληροφορία γιὰ νὰ μὴν μένει ἀθησαύριστη: σὲ μία ἀντιοθωνικὴ συνωμοσία, τοῦ 1852, σχετικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ὅθωνα τὸν ἴδιο, μὲ συστάσεις καὶ ἀπειλές, εἶχαν ὑπογραφὴ Ἀρταμιάν. Ἀκόμη, δέκα πέντε χρόνια ἀργότερα, στὰ τέλη τοῦ 1866, φαίνεται ὅτι οἱ φοιτητὲς τοῦ Πανεπιστημίου ἔκαναν ψήφισμα ὅπου ἔθεταν τὴν Κρήτη ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Victor Hugo. (Desmazes, *Études et souvenirs helléniques* 1878, σελ. 38. Τὴν πληροφορία αὐτὴν δέν διεσαύρωσα μὲ ἄλλες πηγές τῆς ἐποχῆς). "Ἄς προσθέσω, τέλος, ὅτι ἡ ὀθωνικὴ βασιλεία, μὲ τὸ ἀσκημένο τῆς αἰσθητήριου, δέν ἐμπιστεύθηκε τὴν λο-

γισύνη τοῦ τόπου: «Ἡ Ἑλλάς ἤθελε λάβει τὸ Σύνταγμα κατὰ τὰ 1843 ἂν οἱ λόγιοι διὰ τοῦ περιοδικοῦ τύπου καὶ διὰ συγγραμμάτων δέν προπαρασκευάζον ἐπὶ δεκαετίαν τὴν κοινὴν δόξαν» Αὐτὰ γράφει ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος σχολιάζοντας ἓνα ποίημά του πού ἐπιγράφεται «Ὁ καταδιωγμὸς τῶν λογίων» (*Ποιητικὸν χαρτοφυλάκιον*, 1845, σελ. 113). Βεβαίως ἡ αἰχμὴ στρέφεται ἐναντίον τῶν κυβερνήσεων πού προέκυψαν ἀπὸ τὴν τρίτη Σεπτεμβρίου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ποιητῆ, ὅπως συνήθως, βαρύνουσα, ὅσο κι ἂν, ἀφετέρω, ξεκινᾷ ἀπὸ προσωπικὲς ἐμπειρίες. Γιὰ τὴν ἀπολογία τῆς λογισύνης βλ. πάντως, Ἐφημερίδα τοῦ Λαοῦ 26 Αὐγ. 1850 καί, τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου πάλι, τὸ δημοσίευμα Ὁ ἀτύπωτος πρόλογος τοῦ κατασχεθέντος συγγράμματος, 1852.

μεσα σὲ ἄλλα ἡ φιλελεύθερη νεολαία πολλές φορές ἐκατηγόρησε τὸν Ὅθωνα ὅτι ἔπαιρνε ὁδηγίες ἀπὸ τὴν Αὐστρία στὴν ἀσκηση τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς. Ἔτσι εἶταν εὐκολο ἡ τραγωδία τοῦ Ζαμπελίου νὰ ἀποβεῖ πολλαπλὰ ἐθνικὸ σύμβολο στὴν συνείδηση τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸν Ὅθωνα, καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν κατάλληλη στιγμή γιὰ τὴν ἐπίδειξη τῶν συναισθημάτων τους. Τοῦτο εἶναι φανερὸ ὅτι ἔγινε τὸ 1842, ὅταν, ὅπως εἶδαμε, οὔτε πρόγραμμα τῆς ἑορτῆς δὲν ἐδημοσιεύθηκε.

Ὁ Ἀδάμ Δούκας δὲν ἔδωσε τὴν συγκατάθεσή του ὅμως ἀπὸ τὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι τελικὰ ὁ ἐπίσημος πανηγυρισμὸς, ὕστερα ἀπὸ κάποιες ἀμφιταλαντεύσεις ὑπηρεσιακές, οἱ ὁποῖες, ἄλλωστε προσιδιάζουσαν στὴν ὀθωνικὴ διοίκηση, ἔγινε πιὸ σύμφωνα μὲ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους¹⁹: «ἡ σημερινὴ ἐθνικὴ ἑορτὴ ἐωρτάσθη ἐφέτος μὲ περισσοτέραν σημαντικότητα καὶ ὡς ἀπὸ μέρους τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς»²⁰. Τὸ ποίημα τοῦ Ὁρφανίδου τὸ ἀναγγελλμένο στὴν ἀναφορά, ἐτυπώθηκε σὲ ἰδιαίτερο φυλλάδιον· ὁ τίτλος ἐξηγεῖται τώρα πιά ἀπὸ τὸ κείμενον ποῦ ἤρθε σήμερον στὸ φῶς: «Ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας καὶ ἡ ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ποίημα διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς 25 Μαρτίου ἡμέραν ἐπέτειον αὐτῆς».

Μὰ οἱ νέοι ἐδυσφοροῦσαν ἀπὸ τίς δυσκολίες τίς ὁποῖες ἔδρισκαν κάθε χρόνο ἐμπρὸς τους, θέλοντας νὰ τιμήσουν τὴν ἐθνικὴ μνήμη. Γιὰ τοῦτο ὁ Ζήσης Σωτηρίου διεκήρυξε ἐγκαίρως, γιὰ τὸν Εὐαγγελισμό τοῦ 1843, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ καθιερώσει τὴν ἡμέρα ἐκείνην γιὰ νὰ πανηγυρίζει τὴν ὀνομαστικὴν του ἑορτὴν. Τὴν ἐπέτειον πλέον αὐτῆν, τὴν ἑορτὴν τοῦ Ζήση Σωτηρίου ἐορτάζοντας ἐκεῖνο τὸ βράδι, οἱ νέοι «τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Γυμνασίου περιήλθον ὅλην τὴν πόλιν ψάλλοντες ᾠσματα ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος· ἀκολούθως», γράφει ὁ ἴδιος πάντοτε, «ἤλθον εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον καὶ μὲ ἐχαίρετησαν· ἡ δὲ Μοιραρχία τοὺς διέλυσε φυλακώσασα τὸν κ. Γεώργιον Παράσχον»²¹. Ὡστόσο ἐφθάναν πιά τὰ προμηνύματα τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις ἀρχίζε νὰ θυθίζεται μέσα στὸν χῶρον τῆς ἱστορίας.

Κ. Θ. Δημαράς

19. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 18 καὶ 21 Μαρτ. 1842.

Ἐφημερίδα τοῦ Λαοῦ 4 Ἀπρ. 1842.

1842.

21. Ζήσης Σωτηρίου, ἔ. ἀ. σελ. 20.

20. αὐτ. 25 Μαρτ. 1842, βλ. ἐπίσης